

Henning Bergenholtz & Vibeke Vrang

Ny dansk ordbog i seks bind for sekretærer og forskere

A new Scandinavian dictionary is in course of publication. The first volume of Den Danske Ordbog has been issued, and the sixth and last volume will be published in 2005. According to the publicity the dictionary will be very useful to an extensive user group consisting of pupils, students, teachers, researchers, journalists, secretaries, translators, writers, librarians, and – as it is put – people who are generally interested in keeping up with the development of the Danish language concurrently with the social and cultural changes. This contribution demonstrates that the dictionary partly, but only partly lives up to its own objective.

1. Anmeldelser af nye monolingvale ordbøger

I sidste udgave af *LexicoNordica* blev der redegjort for indholdet, mængden og også længden af anmeldelser af den store svenske akademiordbog (Lundbladh 2003). Der er ikke kommet mange anmeldelser af dette monumentale ordbogsværk, ni i alt, den længste er fra 1913 og har et omfang på 17 sider. I sammenligning med de 400 sider for den første store kendte ordbogsanmeldelse af Beni fra 1612 (se herom Hausmann 1989) eller de 149 sider om Duden Universalwörterbuch (Bergenholtz/Mugdan 1986) er det jo ikke meget. Det er heller ikke meget, når man ser, at den store tyske tibindsordbog fra forlaget Duden har fået en omfattende metaleksikografisk omtale i to egne bind (Wiegand 2003). En sådan omtale kunne den nye store danske ordbog også fortjene. Det er ikke bare den første flerbindsordbog i dette nye årtusinde, det er først den fjerde danske almensproglige monolingvale ordbog nogensinde, som omfatter mere end et bind. Dette tidsskrift har ikke forudset temanumre om en enkelt ordbog, men det burde man måske overveje. Tidsskriftet tillader anmeldelser på op til 25 trykte sider. Det er ganske vist meget i forhold til de 5–10 sider i de fleste andre leksikografiske tidsskrifter, men det er alligevel ikke muligt at give en så omfattende ordbog en så udførlig behandling, som den fortjener. Vi har prøvet at løse dette problem ved at skrive to anmeldelser til hvert sit tidsskrift. I den første anmeldelse har vi behandlet følgende dele af den nye ordbog: ordbogens genuine formål, tilgangsstruktur og layout, omtekster, lemmaselektion, orddannelses-

angivelser og grammatik (Bergenholtz/Vrang 2004). Vi vil som indledning til denne anmeldelse kort referere de vigtigste resultater fra denne undersøgelse og i dette bidrag gå ind på ordbogens betydningsangivelser, synonym- og antonymangivelser og i noget mindre grad oplysningerne om ordforbindelser, dvs. kollokationsangivelser, eksempler og idiomer. Derimod vil vi ikke gå ind på de omfattende udtaleangivelser og de etymologiske angivelser.

I sammenligning med andre store nordiske ordbogsprojekter er projektarbejdet forløbet hurtigt. Det gælder i særlig grad, hvis man sammenligner med NORSK ORDBOK, som påbegyndtes i 1930, og SVENSKA AKADEMIENS ORDBOK, hvis første bind udkom i 1893. Begge ordbøger er stadig under udarbejdelse. De er meget mere omfattende end DEN DANSKE ORDBOG, men dog sammenlignelige med ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG, som i denne sammenhæng betegnes som et hurtigt afsluttet projekt med en varighed på i alt 58 år (1901–1958) for udarbejdelsen af de i alt 28 bind. Arbejdet med DEN DANSKE ORDBOG påbegyndtes i 1990. Det var planen, at den skulle udkomme 1997–1998. Det skete ikke, i stedet udkommer den i tiden 2003–2005. Begrundelsen for den noget længere projektperiode var, at man i løbet af arbejdet med ordbogen besluttede at gå fra en korpusstøttet til en korpusbaseret ordbog. I forhold til det faktum, at store ordbøger i gennemsnit firedobler deres projektlængde, er denne overskridelse med ca. 66% ikke voldsom. Men det er stadigvæk en overskridelse, som kunne have været undgået, hvis projektledelsen havde brugt lidt mere tid på at forberede projektet og fastlægge realistiske metodiske rammer. Når der nu foreligger en overskridelse af tidsplanlægningen på 66%, burde man kunne forvente, at den længere projektvarighed og den mere nøjagtige korpusbaserede leksikografiske metodik har ført til en særligt nøjagtig ordbog, som uden indskrænkninger kan anbefales til den forudsete brugergruppe for de forudsete ordbogsfunktioner. Vi vil allerede nu røbe, at den første anmeldelse kun delvis kan læses som en positiv reaktion på denne forventning, enkeltheder hertil følger i næste afsnit. Hermed er ikke sagt, at der kommer samme resultat ud af undersøgelsen af DEN DANSKE ORDBOG i relation til betydningsangivelser, synonym- og antonymangivelser, som gøres til hovedtema i denne anmeldelse.

2. Ordbogsfunktioner, omtækster, lemmasektion, orddannelser og grammatik

Forlaget (eller er det ordbogsredaktørerne?) beskriver i det prospekt, der blev delt ud af boghandlerne, DEN DANSKE ORDBOG som ”det mest omfattende ordbogsværk over dansk sprog siden Ordbog over det danske Sprog”. Dette er kun rigtigt, hvis man ser på antallet af bind. På enkeltområder er det ren reklame, dvs. løgn. Det er ikke den danske ordbog siden ODS med de fleste lemmaer, ikke den mest omfattende beskrivelse af idiomer, ikke af de fleste ordsprog og næppe heller af det største antal kollokationer, men uden tvivl den med den mest omfattende grammatiske beskrivelse af danske ord. Det er nu heller ikke afgørende for bedømmelsen af en ordbog, i hvor høj grad den er den største eller den mest omfattende. Vigtigere er det, om det er den moderne ordbog, som kan dække **ordbogsbehovene** i begyndelsen af det nye årtusinde. Det lover forlaget uden indskrænkninger i reklamen:

Hvert enkelt ord er grundigt beskrevet med alle de relevante oplysninger, man kan få behov for som bruger af det danske sprog.

Det er meget, lidt mindre ville stadig have været fint. Vi tvivler på, at ordbogen virkelig klarer at give **alle** de relevante oplysninger, **enhver** bruger i **enhver** brugssituation kan få brug for, når han har problemer med dansk. Vi vil allerede her tilføje, at det klarer den ikke. Fx ikke, når den ikke hjælper brugeren til at vælge mellem varianter, særligt i forbindelse med genusvarianter og fleksionsmorfologiske varianter, sml. følgende artikel, hvor ”fk.” står for fælleskøn og ”itk.” for intetkøn:

blund sb. fk. el. itk.

I ordbogens omtækt fortælles ikke specielt klart, hvilke funktioner den vil opfylde. Det ser ud til, at det primære mål er at give hjælp ved modersmålstaleres problemer ved tekstreception, hvorimod tekstproduktion og tilegnelse af viden om dansk er sekundært. Det kan også være, at alle tre funktioner, både de to kommunikationsrelaterede og den vidensrelaterede er ligeberettigede. Mht. sidste funktion lover prospektet igen lidt mere, end en papirordbog kan holde. Den lover at være et præcisionsværktøj for alle interesserede, der ønsker at ”holde sig ajour med det danske sprogs udvikling i takt med samfundets og kulturens forandringer”. Det kan en dagligt opdateret internetordbog måske, men ikke en papirordbog, som i princippet er forældet, et år før den udkommer, og i bedste tilfælde kan oplyse om sprogets udvikling indtil afslutning af redaktionsarbejdet.

I det hele taget er prospektet alt for reklamepræget hhv. har for mange forkerte oplysninger. Mest påfaldende er det i forbindelse med

lemmaselektionen. Man fortæller her køberen, at ordbogen har ”100.000 opslagsord”. Dette tal er dog nedjusteret til ”100.000 ord og ordforbindelser” i den pressemeddelelse, forlaget sendte ud dagen før udgivelsen af ordbogen. Det rigtige tal er, hvis de følgende fem bind får samme størrelse som det første, mellem 60.000 og 65.000 opslagsord. Det er ikke så få, men efter vores mening ikke nok til en ny dansk storordbog. Selve lemmaselektionen er forholdsvis konsekvent, men ikke klart bedre i sammenligning med to andre danske ordbøger, NUDANSK ORDBOG og DEN DANSKE NETORDBOG. Den defensive fremstilling af lemmaselektionen i ordbogens omtækt tyder også på en vis form for immuniseringsstrategi:

Resultatet er blevet den foreliggende mængde af opslagsord som har en udbredelse i moderne dansk der berettiger til optagelse og behandling af en modersmålsordbog af Den Danske Ordbogs størrelse. (side 60)

Ja, det er næsten rigtigt: Månen har den farve, som måner skal have. Vi mener dog – ligesom forlagsprospektet om DEN DANSKE ORDBOG lover – at en stor dansk ordbog skal have mindst 100.000 lemmaer, hvis den tilnærmelsesvis skal tendere til at give svar på de spørgsmål, som brugerne forventer af en ordbog i seks bind.

I nichealfabetiske og redealfabetiske ordbøger giver man normalt ingen oplysninger om orddannelsesrelationer, da nichen og endnu bedre reden giver oplysning om, at der findes andre ord med det samme kernemorfem. DEN DANSKE ORDBOG, der ligesom de fleste moderne ordbøger gør brug af den hurtigere tilgang ved hjælp af en glatalfabetisk makrostruktur, giver sådanne oplysninger som egne **orddannelsesangivelser**. Sådanne angivelser er særligt fordelagtige i forbindelse med tekstproduktionsproblemer: Brugeren får at vide, at ordet kan bruges, hvordan det skrives, fx med eller uden fugemorfem. På den måde er orddannelsesangivelser en slags ekstralemma, når der angives ikke-lemmatiserede orddannelser. Derudover får brugeren inspiration til et afvekslende ordvalg ved brug af derivater og komposita i andre syntaktiske konstruktioner under bibeholdelse af noget af den betydning, som gives med kernemorfemet. Dette gør DEN DANSKE ORDBOG i princippet udmærket, men seksbindsordbogen har kun ca. dobbelt så mange orddannelsesangivelser som NUDANSK ORDBOG, som er en etbindsordbog. Disse oplysninger er dog gemt væk i artiklens fod i stedet for at stå ved den betydning, de hører til. Derudover skæmmes de af de mange svært forståelige og efter vores mening

overflødige forkortelser, bl.a. SUFF, RODAFL, SMS, DIV DAN, sml. hertil flg. artikel:

dæmpe AFL SUFF dæmpning, dæmper; SMS →af-, →ned-,
→støjdæmpe; DIV DAN →lyddæmper, →støddæmper,
→angstdæmpende

De **grammatiske angivelser** udgør på samme tid DEN DANSKE ORDBOGs svageste og stærkeste punkt. På positivsiden står de syntaktiske, på negativsiden de morfologiske angivelser. Hermed menes, at de morfologiske angivelser ikke klarer at vejlede, som det loves i ordbogens fortekst, men lader sig fange af dilemmaet ved på samme tid at ville vejlede, være deskriptiv og rette sig efter Dansk Sprognævns afgørelser. På denne måde giver ordbogen ingen klare instruktioner, kun en uklar og unøjagtig beskrivelse af praksis i foreliggende tekster. Samtidig er det tydeligt, at ordbogen, som vil være for folket, ikke er spor folkelig. Jacob Grimm anbefalede i forordet til DEUTSCHES WÖRTERBUCH faderen at læse op af ordbogen om aftenen, når børnene var kommet i seng. Moderen kunne som bekendt få lov til at være med på en lytter. Det er næppe ofte sket. For DEN DANSKE ORDBOGs vedkommende vil det heller ikke ske. Artiklerne er gennemsyret af alt for mange forkortelser og et virvar af angivelser, så brugeren har svært ved at træffe et hurtigt valg, hvis han har et produktionsproblem i relation til fleksionen, sml. hertil:

cirkus sb. itk. (*el. fk.*) -set (*el. -sen*) *el. (uofficielt) -et,*
-ser el. - el. (uofficielt) -er, -serne el. -sene)

Hvis ordbogsredaktørerne i stedet havde valgt at være virkeligt deskriptive og samtidig være den lærde ordbog, som de tenderer til, så viser sprogbrugen, at følgende angivelser svarer til hyppigheden. Om officielle former kunne der oplyses i en egen angivelse, så brugeren hurtigt kunne få et råd:

cirkus et; -et, -er, -ene

ANM Dansk Sprognævn godtager også pluralis *cirkus*, *cirkussene* og også fælleskøn: *en cirkus*, men ikke de almindeligt brugte former med kun et -s: *cirkuset*, *cirkuser*, *cirkuserne*.

Helt anderledes er det med de såkaldte **konstruktionsoplysninger**, dvs. valensangivelser, som man også finder dem i NATIONAL-ENCYKLOPEDINS ORDBOK. Disse konstruktionsoplysninger giver en

hjælp til tekstproduktion, som ingen danske ordbøger har givet indtil nu, sml. hertil:

betale ... ngn betaler (beløb) (til ngn) (for ngt/at+inf), ngn
betaler ngn (beløb) (for ngt/at+inf), ngn. betaler ngt (med
ngt) ...

I dette uddrag af artiklen *betale* anføres konstruktionsangivelserne præcist, som de angives i ordbogen, i den givne rækkefølge og uden udeladelser inden for konstruktionsangivelserne. Det er i hvert fald svært at læse højt. Det er de nok heller ikke beregnet til, men noget eller snarere meget komplicerede er de mange forkortelser nu. Også her kan man se, at ordbogen er en ordbog for virkeligt interesserede, først og fremmest lingvister og studerende. Men disse nævnes ikke i første række i prospektet:

Værket vil have sin plads såvel på kontoret som i hjemmet. Ikke alle fra den gruppe, som prospektet nævner, vil orke at tyde de i princippet nyttige og vigtige grammatiske angivelser, som vi kalder grammatiske kollokationer. Vi vil foreslå, at de ordbøger, der overtager dette koncept, tilføjer normale kollokationsangivelser til hver enkelt grammatisk kollokation, se hertil prøveartiklerne i Bergenholtz/Mugdan (1984). På denne måde vil ordbogen ganske vist få lidt vokseværk, men selv et seksbindsværk vil næppe vokse med mere end 100–200 sider.

3. Betydningsangivelser

De første avisomtaler har stort set bestået i interviews med projektets medarbejdere, men selve grundtendensen har været yderst positiv med særligt mange henvisninger til en række nye ord i ordbogen. Særlig omtale fik behandlingen af de såkaldte pendulord, hvor fx *bjørnetjeneste* ikke mere kun betyder 'en velment handling, som gør mere skade en gavn', men også det præcist modsatte, nemlig 'en handling, som er til stor hjælp', fx Juhl (2003) på forsiden af Morgenavisen Jyllands-Posten. Denne udvikling syntes ikke alle avisanmeldere om. Man mente også, at ordbogsredaktionen skulle have rådet brugerne til at undgå en sådan misforståelig sprogbrug. På sin vis gør DEN DANSKE ORDBOG det også, men leksikograferne tager ikke selv stilling. De refererer i stedet til angivelige meninger fra ikke-angivne kilder:

bjørnetjeneste

- 1 handling som er velment, men som gør mere skade end gavn
- 2 handling som er til stor hjælp for nogen; stor tjeneste (*kendt fra 1992, denne brug regnes af mange for ukorrekt*)

Journalisterne har læst denne ordbogsartikel på følgende måde: Ordet kan bruges på to måder, en af dem regnes af nogle sprogbrugere for at være ukorrekt, men det er den ikke, for der står jo ikke, at denne brug er forkert eller ikke anbefales. Det er klart, at leksikografen her er i et dilemma. Han skal beskrive, men han skal også vejlede. Det siges også i den eneste klare udtalelse om ordbogsfunktioner i ordbogens indledning:

Dens sigte skal i almindelighed være at beskrive og vejlede, men når det gælder stavning, skal den angive normen. (side 8)

I praksis angiver DEN DANSKE ORDBOG også i meget høj grad normen mht. fleksion, men der vejledes ikke. Mht. betydninger angives der ingen norm, men der vejledes heller ikke klart. Dette kunne man snildt have gjort. Og vi mener, at en vejledende ordbog i en række tilfælde bør tage stilling og ikke gemme sig bag ukendte meninger. Skal man på samme måde blot beskrive, at mange unge mennesker bruger ordet *luder* om alle mulige piger, eller at der med *racist* i mange tilfælde blot menes 'en person, der udtrykker sig kritisk om udlændinge'? Vi synes, at en tilføje vejledning er nødvendig, hvis ordbogen skal yde tilstrækkelig hjælp ved tekstproduktionsusikkerhed. Det kunne fx gøres på følgende måde:

bjørnetjeneste

- 1 handling som er velment, men som gør mere skade end gavn
 - 2 handling som er til stor hjælp for nogen; stor tjeneste (*kendt fra 1992, denne brug regnes af mange for ukorrekt*)
- ANM Denne brug anbefales ikke af denne ordbog.

Sådanne egne bedømmelser har man valgt ikke at give, men i stedet være neutral, dvs. blot beskrive, blot være deskriptiv, i enkelte tilfælde med en beskrivelse af andres mening om en bestemt brug. Men man kan ikke være neutral. Enhver beskrivelse bliver af mange brugere opfattet af brugerne som en norm. Når det står i ordbogen, er det også godt og rigtigt. Det er dog også klart, at brug af anbefalinger kan føre til, at leksikografen vil blive inddraget i politiske eller i hvert fald sprogpoltiske overvejelser. Men også manglende anbefalinger og rene beskrivelser er resultatet af en sprogpoltisk beslutning. Dette vil vi

diskutere i anden sammenhæng (Bergenholtz/Tarp 2005) og her vende tilbage til valg af betydningsangivelser i DEN DANSKE ORDBOG.

Flere leksikografer har krævet, at enhver betydningsangivelse skal være formuleret sådan, at den kan erstatte lemmategnet i en konkret tekst, fx Müller (1984). Vi mener, at dette krav er urealistisk, men det ville kunne opfyldes for betydning 2, hvis man indsætter den anden del af betydningsangivelsen ('stor tjeneste' for *bjørnetjeneste*) i en konkret tekst. Den første del ('handling som er til stor hjælp for nogen') vil dog virke kluntet, hvis den skulle erstatte *bjørnetjeneste*, så i princippet er begge dele af den dobbelte betydningsangivelse forståelige og rammer også begge ganske godt. De svarer til det princip, som brugervejledningen (side 30) fastlægger: Betydningen angives nogle gange af definitioner, nogle gange af synonymmer. Det er i princippet udmærket, at der ikke bruges et alt for stift system. Det er dog problematisk, at man bruger begge muligheder som en slags dobbeltsikring: Nu er det sagt en gang mere og burde så være endnu klarere. Det er det ikke uden indskrænkninger; her kan brugeren tro, at det drejer sig om to forskellige angivelser.

I det hele taget kan man se, at den lærde fremstilling med lingvistisk velovervejede teorier fører til en så raffineret leksikografisk fremstilling, at mange brugere ikke fanger raffinementerne. På den anden side gør det nok ikke så meget. Hvis få eller mange brugere ikke fanger alle raffinementerne, får de alligevel de grundliggende oplysninger, fx at både *abdicere* og *armeringsjern* har to betydninger. De har måske ikke fanget forskellen mellem betydningen af en bullet foran selve spalten og en lidt mindre bullet inde i spalten. Den sidste slags bullet står for en tilføjelse til en bestemt betydning, fx

abdicere ... afgive regeringsmagten; frasige sig tronen • især om konger, kejsere og zar'er

Den første slags bullet skal forstås som en underbetydning af den angivne betydning, fx

armeringsjern ... stang el. tråd af stål der indlægges som forstærkning i beton når det støbes
• en sådan struktur af stålstænger el. -tråde indlagt som forstærkning i beton

Hvis brugerne tror, at der efter den sidste bullet kommer en ny betydning, skader det næppe, selv om ordbogskonceptionen faktisk indebærer, at det drejer sig om en og samme betydning, hvad man i øvrigt

tydeligere ser i NATIONALENCYKLOPEDINS ORDBOK, hvor samme opdeling kaldes ”betydningsnuanser”. Faktisk synes vi, at der ved mange af underbetydningerne er tale om nye betydninger, i øvrigt også her. En stålstang er efter vores forståelse ikke det samme som en stor mængde af stålstænger, der er sat sammen. Man kan se, at DEN DANSKE ORDBOG i andre artikler om tekniske termer foretager en polysemopdeling, hvor den svenske ordbog har begge ”betydninger” som en og samme betydning og de to andre danske ordbøger kun anfører en af delbetydningerne:

Lemma	DEN DANSKE ORDBOG	NUDANSK ORDBOG	DEN DANSKE NETORDBOG	NATIONAL-ENCYKLOPEDINS ORDBOK
<i>aksel</i>	(1) (metal)stang der bringes i rotation af fx en motor, og som overfører kraft til en gearkasse el. til værktøj vha. (tand)hjul el. lejer (2) (metal)stang som et hjulnav el. andet leje kan rotere om	en stang som roterer, el. som noget roterer om, fx skrue-akslen i et skib	maskinelement, der formidler overføring af en drejende bevægelse fx i en gearkasse	<i>axel</i> stångliknande maskindel som roterar eller kring vilken ngt roterar anv. för överföring av vridmoment

Problemet med polysemopdeling og homonymopdeling er altid et punkt, hvor der kan opstå diskussion. Man ser det klart derved, at forskellige ordbøger aldrig, heller ikke ved samme genuine formål, kommer frem til samme polysem- og homonymopdeling. Vi vil i de følgende enkeltanalyser nævne et par eksempler uden dog her principielt at kunne behandle den grundlæggende problematik, der her, som ved alle leksikografiske afgørelser, bør betragtes med et udgangspunkt i ordbogens genuine formål.

Når en potentiel bruger hører eller læser en tekst, kan der være ord eller konstruktioner, han ikke forstår. I sådanne tilfælde kan man søge hjælp i en ordbog. Traditionelt anses betydningsangivelserne for at være det vigtigste element i en ordbog. Det går så vidt, at mange definitioner af ordbog netop har denne angivelsestype som definitionsbærende: En ordbog er en bog, der angiver betydningen til alfabetisk ordnede ord. Vi deler ikke denne opfattelse, og den svarer heller ikke til forklaringen af

ordbog i NLO. Når det drejer sig om receptionsproblemer, vil en dansker med dansk som modersmål ikke være i tvivl om, hvad en stor mængde ord betyder. Det er kun en lingvist eller en leksikograf, som kan finde på at diskutere og overveje, hvad nu *stol* betyder. Den danske modersmålsbruger ved, hvad *stol* betyder. Sådanne overvejelser ligger til grund for, at NUDANSK ORDBOG i oplagene til og med 1992 ikke havde nogen betydningsangivelser ved en lang række alment kendte ord. Dette princip har også været brugt i flere ikke-nordiske ordbøger, fx PAUL i alle dens udgaver siden 1892. Vi forstår derfor reklamens udsagn, at DEN DANSKE ORDBOG er den mest omfattende danske ordbog siden ODS sådan, at det er den mest omfattende ordbog med betydningsangivelser siden ODS. På en lang række områder er den betydeligt mindre omfattende end fx DEN DANSKE NETORDBOG, fx mht. lemmaantal, synonymangivelser, antonymangivelser, kollokationsangivelser og idiomangivelser. I mange andre tilfælde er den ca. lige så eller lige så lidt omfattende som denne ordbog, fx mht. orddannelsesangivelser og eksempelangivelser. Men det er helt korrekt, at DEN DANSKE ORDBOG har betydningsangivelser ved hvert enkelt lemma. Det er mht. de vidensrelaterede funktioner i forbindelse med dokumentation og sproglæring en vigtig, ja uundværlig angivelse. Dog ikke i alle tilfælde en angivelse, som vil blive brugt i forbindelse med konkrete receptionsproblemer, da alle danske modersmålsbrugere har en klar og sikker opfattelse af betydningen af mange ord. Hvor mange kan være uklart. Også af denne grund er det mere brugervenligt at angive betydningen hver gang, i øvrigt også, fordi brugerne har overtaget den fejlagtige opfattelse af en ordbogs nødvendige medtagelse af betydningsangivelser. Vi giver i det følgende eksempler på valg af betydningsangivelser i DEN DANSKE ORDBOG (forkortet DDO) og sammenligner disse med to danske ordbøger DEN DANSKE NETORDBOG (forkortet NET) og NUDANSK ORDBOG (forkortet NDO) og med svenske NATIONALENCYKLOPEDINS ORDBOK (forkortet NEO).

Vi vælger at lade Brita, en sekretær i en større dansk virksomhed, være vores bruger. Hun er en flittig ordbogsbruger, som har ordbøger både på arbejdet og i hjemmet – præcis som ønsket i ordbogsreklamen om DEN DANSKE ORDBOG. Hun læser i avisen noget om Etisk Råd, der har haft en diskussion om udtrykket *døds-kriterium*. Brita er næsten sikker på, at ordet betyder 'kriterium for at anse nogen for at være død' og slår derfor ikke efter i nogen ordbog, for at få hjælp til at forstå dette ord. Hvis hun havde gjort det i tre danske ordbøger, havde hun fundet følgende:

Lemma	DDO	NDO	NET
<i>døds-kriterium</i>	kriterium for hvornår et menneske må anses for at være dødt	kriterium for hvornår et menneske må anses for at være dødt	kriterium for, hvornår et menneske anses for at være dødt

Brita kunne være blevet bekræftet i sin antagelse. DDO og NDO har helt identiske angivelser, NET ”mangler” et *må*, men efter vores mening er de tre ordbogsartikler mht. betydningsangivelse ikke bare identiske, men også udmærkede. Dette gælder især, hvis Brita ville have brugt en sådan betydningsangivelse i det tilfælde, at hun ikke var helt sikker på, at *døds-kriterium* nu også betød det, hun regnede med. Derimod er angivelsen ikke særligt givende, hvis den skal bruges i en vidensrelateret sammenhæng. Man får ikke noget at vide om de konkrete kriterier, der antages; intet om en historisk udvikling af opfattelserne og intet om Det Etske Råds indstilling. Nu kunne man sige, at sådanne oplysninger må regnes som encyklopædiske angivelser, ikke som semantiske. Det kan man mene, men hvis Brita havde brugt DDO for at lære noget mere om betydningen af *døds-kriterium*, end det hun allerede vidste, ville hun blive skuffet, se hertil Bergenholtz (1994).

Vi holder os til Brita, hvis datter på 12 år spørger, hvad betyder *dur*? Hun har læst det i avisen og vil gerne have det at vide. DDO’s oplysning hjælper ikke Britas datter ret meget. Antonymangivelserne og også henvisningerne (i DDO ved hjælp af henvisningsmarkøren JF), som vi ikke anfører i følgende skema, er mindst lige så informative som betydningsangivelsen. Britas datter ved nu, at *dur* er en toneart, noget lyst og optimistisk og ud fra antonymangivelsen, at *mol* og *dur* er modsætninger – selv om hun stadig ikke har forstået, hvad *mol* og *dur* er:

Lemma	DDO	NDO	NET	NEO
<i>dur</i>	toneart der bygger på en skala med en stor terts mellem første og tredje trin – opfattes normalt som lys og optimistisk	en toneart bygget over en skala med en stor terts mellem 1. og 3. trin; opfattes som let og lys	den lette og lyse tonerække af den vestlige musiks tonekøn	<i>dur</i> typ av tonart som har två hela tonsteg (en stor terts) mellan första och tredje tonen och som gärna uppfattas som glad BET.NYANS: överfört: glad och optimistisk stämning

Hvis en af disse ordbøger bruges til at få mere viden om tonearten *dur*, forudsættes kendskab til andre musikalske fagudtryk som *skala* og *terts*. Med en sådan forudsætning har DDO, NDO og NEO ret præcise angivelser; dog mangler de den oplysning, som kun findes i NET, at *dur* er den ene af to tonearter, som findes i den vestlige musik, men ikke i megen af den musik, som findes i ikke-vestlige kulturer. Artiklen i NET er mindre teknisk og således lettere at forstå, til gengæld er den mindre informativ. Hvad der nu er lingvistisk (betydning), og hvad der er noget encyklopædisk (viden om verden), er set ud fra et brugersynspunkt ligegyldigt, hvis det drejer sig om et vidensorienteret behov. Det virkelige problem er nøjagtigheden, som må afhænge af den forudsete brugergruppe og dennes forudsete baggrundsviden. Den meget brede brugergruppe, som DDO forudser i reklameprospektet, svarer ikke til den faglige nøjagtighed for betydningsangivelsen i artiklen *dur*. Britas datter forstod i hvert fald ikke forklaringen.

Ved *berappe* kan vi se, at DDO og NEO giver en ret kort oplysning, som i alle tilfælde er tilstrækkelig til brug i en receptionssituation, men ved tekstproduktionsusikkerhed eller i forbindelse med et vidensbehov er angivelserne i NDO og NET mere givtige. Vi kan konstatere, at især underbetydninger hhv. betydningsnuancerne i DDO og NEO fører til mere omfattende oplysninger. Vi synes dog, at der i DDO er for stor forskel i udførligheden mellem de forskellige ordbogsartikler. Hvor betydningsangivelserne til *berappe* og *coate* er meget korte, er de uhyre omfattende ved *civilisation* og *bykonge*. De noget kortere angivelser i NET er efter vores mening mere hensigtsmæssige for brugeren, i dette tilfælde for Brita, der bruger ordbogen i forbindelse med at få forklaret nogle ord i en tekst, hun ikke er sikker på at forstå rigtigt. Det samme argument ville gælde, hvis Brita ville bruge ordbogens oplysninger om betydning til at sikre sig, at ordet har den betydning, hun forudsatte. Til gengæld vil de noget udførligere angivelser i NEO og NDO under *coate* være fordelagtige, hvis ordbogen bruges som opslagsværk for at lære noget om bestemte sammenhænge:

<i>Lemma</i>	DDO	NDO	NET	NEO
<i>berappe</i>	forsyne en mur med et tyndt udglattet mørtellag	dække en mur el. væg med et lag puds der er så tyndt at murstenene kan anes gennem laget	påføre et tyndt lag puds, så murstenene kan anes gennem laget	<i>rappa 1</i> □föra (vägg eller mur) med ett täckande lager av kalk eller murbruk

<i>coate</i>	dække med et tyndt lag el. en tynd hinde	forsyne en overflade med en belægning el. et lag for at beskytte el. dekorere, fx en belægning på et fotografisk objektiv for at hindre lysreflekser	forsyne en overflade med en belægning for at smykke eller beskytte denne	0
<i>bykonge</i>	borgmester der har siddet solidt på posten gennem mange år (og som evt. styrer kommunen på en enevældig måde) (uformelt)	0	indflydelsesrig borgmester	0
<i>civilisation</i>	stadium i menneskets sociale udvikling og organisation præget af strukturer der regnes for kulturelt og materielt højtudviklede □□samfund med sådanne (højtudviklede) strukturer □□det moderne samfunds bekvemmeligheder og livsformer, især forbundet med livet i byen	et samfunds kulturelle og materielle udvikling; ofte som modsætning til mere primitive samfund	et folks eller samfunds materielle, tekniske og kulturelle udviklingstrin	<i>civilisation</i> □ (materielt och kulturellt) välordnat samhällsskick BET.NYANSER: a) om enskild kultur el. statsbildning med dessa egenskaper, ofta spec. om den europeiska kulturkretsen b) ibl. om visst individuellt uppträdande: (minimum av) umgängeskultur

I netordbøgers logfiler kan man følge den enkelte brugers søgning i ordbogen. Hvis vi nu forestiller os noget lignende for Britas brug af DEN DANSKE ORDBOG, vil en sådan logfil ikke sige noget om, om det

var et receptions-, et produktions- eller et vidensproblem, der fik Brita til at slå op i ordbogen. For den kommunikationsrelaterede ordbogsfunktion i forbindelse med tekstreceptionsproblemer vil DDO's angivelser være udmærkede, hvorimod den som hjælp ved et sprogproduktionsproblem ikke altid er klar nok. Brita ønsker at beskrive, at hendes hest har en fin stamtavle, og vil vide, om hun kan bruge ordet *descendent*. Ifølge NET kan hun det ikke, men ifølge de andre ordbøger, herunder DDO, muligvis. Der gives ganske vist ikke eksempler på andet end efterkommere af mennesker, men forklaringen ville også passe på heste. I tilfældet *downloade* får Brita en lidt uklar oplysning. Hun ved ikke sikkert, om man også bruger verbet *downloade*, når man kopierer en fil fra firmaets eller institutionens netværk, sml. her betydningsangivelsen i NET. Med udtrykket "fra ét computersystem til et andet" menes der sandsynligvis det samme, men Brita forstod det ikke. Vi er her ude på marginalerne, hvor nogle forklaringer kunne være bare lidt tydeligere. Således kunne DDO også ved *beachvolley* have fortalt, at det normalt spilles på en strand, selv om det selvfølgelig – anderledes end oplysningen i NDO – ikke altid sker på en strand, det skal bare være på sand:

Lemma	DDO	NDO	NET	NEO
<i>descendent</i>	efterkommer i lige nedstigende linje – fx barn el. barnebarn	(form.) en slægtning i nedstigende linje, fx et barn el. et barnebarn	en persons efterkommere i lige linje, fx børn og børnebørn	<i>descendent</i> □ ättling i rakt nedstigande led
<i>downloade</i>	kopiere filer, fx et program el. musik fra ét computersystem til et andet, typisk fra internettet til en hard-disk, en cd-rom el. en diskette	0	overføre en fil elektronisk fra en server på eget netværk eller internettet til egen computer	0
<i>beachvolley</i>	form for volleyball der spilles med to spillere på hvert hold på en udendørs bane af sand	volleyball som spilles på stranden med to spillere på hvert hold	volleyball, som spilles på stranden eller på sand med 2 spillere på hvert hold	0

Alt i alt er betydningsforklaringer i DDO udmærkede, dog noget ujævne forstået på den måde, at nogle er meget korte og nogle meget udførlige. Nogle er for udførlige til at være til hurtig hjælp i forbindelse med receptionsproblemer, til gengæld er disse så udmærkede, hvis ordbogen bruges efter princippet ”hvis du vil vide mere”. Tilsvarende, bare med omvendt fortegn, kan så siges om de kortere forklaringer. Betydningsforklaringerne er lidt, men også kun lidt bedre end dem i NDO og NET. De svarer indholdsmæssigt meget til dem i NEO. Vi synes dog alt i alt, at DDO’s betydningsangivelser er lettere at læse og forstå end dem i NEO, som i stor grad skæmmes af alt for mange forkortelser og parenteser. Det kan så siges mere positivt: Den sproglige udformning af forklaringerne i DEN DANSKE ORDBOG er lykkedes temmelig godt. Der forekommer små fejloplysninger og let misvisende betydningsangivelser, men det er ikke mange. Nogle af betydningsangivelserne er dog formuleret under brug af flere tekniske termer, end den bredt forudsatte brugergruppe vil kunne forstå. De er derfor heller ikke helt optimale til brug i forbindelse med kommunikationsorienterede problemer, men især for veluddannede brugere udmærkede til dækning af vidensbehov.

4. Synonym- og antonymangivelser

Mange ordbøger gør afvekslende brug af enkeltord eller længere fraser som betydningsangivelser. Når et enkeltord bruges som forklaring, er det i praksis et synonym. Når det drejer sig om den type ord, som enhver dansker alligevel med sikkerhed kender betydningen af, kan det i princippet være lige meget, om der står et ord, en frase eller et ord, der ved hjælp af en markør er kendetegnet som synonym. DEN DANSKE ORDBOG er meget konsekvent og giver normalt kun hele fraser som betydningsangivelser. Enkelte gange og særligt i forbindelse med angivelse af underbetydninger, angives der også enkeltord som betydningsangivelse, fx i følgende tilfælde:

bøde vb.

1 lide straf som følge af en begået forbrydelse eller forseelse

• betale; ofre

2 reparere; udbedre

Derudover findes der henvisninger til ”betydningsbeslægtede ord”, som ofte kan bruges i stedet for lemmategnet, dvs. som synonym. Det sker fx i ovenstående artikel til betydning 2 efter markøren JF (’jævnfør’):

bøde vb.

2 reparere; udbedre; JF afbøde

Derudover findes der egentlige synonymangivelser, som kendetegnes med markøren SYN. Det sker fx til betydning tre under lemmaet *bøf*, hvor også selve betydningsangivelsen består af to sidestillede synonymmer, som igen tilføjes to synonymmer:

bøf

3. fejltagelse; smutter (*uformelt*); SYN bommert, brøler

Og endelig findes der synonymangivelser, som samtidig er en henvisningsangivelse, idet der bruges en dobbeltmarkør. Denne dobbeltmarkør forklares ikke i ordbogens omtekster, men det er ikke noget stort problem, da både lighedstegnet og pilen er selvforklarende:

bæreplansbåd

=→hydrofoilbåd

Vi har her ved angivelse af forskellige former for synonymrelationer igen et eksempel på DEN DANSKE ORDBOGs raffinerede fremgangsmåde. Der skelnes mellem betydningsangivelser (nogle gange synonymmer), henvisninger til et betydningsbeslægtet ord (normalt et ord, man i bredere forstand kan anse for at være et synonym), egentlige synonymangivelser og henvisninger til egentlige synonymmer. Det bliver gjort overbevisende og – synes vi – virkelig konsekvent. Men fanger alle brugerne disse raffineringer? Vi tvivler, det er for raffineret for mange brugere. Spørgsmålet er, om det også er skadeligt for brugen af ordbogen. Måske, måske ikke. Hvis nu Brita synes, at ordet *bøf* for betydningen 'bommert' er lidt for omgangssprogligt, giver ordbogen god inspiration til valg af et andet ord: *fejltagelse*, *smutter*, *bommert*, *brøler*. For Brita er det ikke vigtigt, at lingvister mener, at der slet ikke findes synonymmer, eller at nogle ord er nærsynonymmer, andre kun betydningsbeslægtede ord. Hun kan vælge det synonym ud af de fire, hun nu finder passende i sin tekstsammenhæng. I det hele taget er synonymangivelser i første omgang brugbare i en tekstproduktions-sammenhæng for de brugere, som ønsker inspiration til en varieret sprogbrug. Men de kan, som vist ovenfor, have samme værdi som en betydningsangivelse, hvis der opstår receptionsproblemer. Hvis Brita i en tekst læser om en *bæreplansbåd* og får synonymhenvisningen til *hydrofoilbåd*, vil denne angivelse være tilstrækkelig, da hun godt kender og forstår dette ord. På lignende vis vil Britas datter være godt hjulpet

med enten synonymangivelsen *alsidig* eller antonymangivelsen *specialiseret*, hvis hun ikke helt sikkert ved, hvad det betyder, når hun læser, at man bør få en *allround uddannelse*. Men det er ikke sikkert, at hun uden videre forstår forkortelserne ANT og SYN, det samme gælder i øvrigt for NEO's forkortelser SYN. og MOTS. Her ville ligheds- og ulighedstegnet, som det fx bruges i NUDANSK ORDBOG og DEN DANSKE NETORDBOG, være lettere at forstå for en bred brugergruppe.

Vi vil i det følgende give eksempler på angivelser af alle former for synonymirelationer i de tre undersøgte ordbøger. Man vil kunne se, at NEO gennemgående har langt færre synonymangivelser end de tre sammenlignelige ordbøger, da denne ordbog kun angiver "nær-synonymer" og tydelige "motsatsord" som synonym- hhv. antonym-angivelse. Man kan her overveje, om en god ordbog er en, som giver flest mulige synonymangivelser af forskellig art. Hvis det drejer sig om en modersmålsbruger som Brita, som har ønske om hjælp til en varieret sprogbrug, vil det være fordelagtigt at få så mange kumulative synonymangivelser som muligt. Det samme gælder, hvis ordbogen bruges som hurtighjælp ved receptionsproblemer. Derimod vil en meget bred synonymopfattelse med dertil hørende forholdsvis store forskelle mellem de enkelte synonymer (som det fx sker i NET) give en noget uklar beskrivelse. Den vil derfor ikke være særligt velegnet, hvis ordbogen bruges i en vidensrelateret funktion, fx i forbindelse med læring. DDO har – måske ud fra sådanne overvejelser – valgt at angive forskellige former for synonymer og fortælle herom ved hjælp af forskellige former for markører (SYN, JF → og =). Se næste side.

Der er store forskelle mellem disse ordbøger. Det gælder både mængden og udvalget af synonymer. Vi kender fx ikke synonymet *døddlinje* (for *deadline*) i DDO. Antallet af synonymer er meget lille i NEO, til gengæld er der her flere henvisninger end i de andre ordbøger. DDO har i forhold hertil ret mange synonymer, men NET har tre gange så mange.

Lemma	DDO	NET	NEO
<i>adlyde (ofø¹)</i>	SYN følge JF lystre	= efterkomme (nogens ordre), føje, høre, lyde, lystre, makke ret, parere ordre, slå/smække hælene sammen	<i>åtlyda</i> se lyda 1
<i>affatte</i>	SYN formulere, (<i>mindre formelt</i>) skrive	= forfatte, forme, formulere, koncipere, opstille, skrive, sætte op, udarbejde, udforme	<i>avfatta</i> □formulera
<i>afkræfte¹</i>	SYN dementere ANT bekræfte	= dementere, falsificere, gendrive, ramme en pæl igennem ≠ bekræfte	<i>dementera</i> □bestrida 1, förneka 1, vederlægga <i>vederlægga</i> SYN. gendriva, □ dementera
<i>allround</i>	SYN alsidig ANT specialiseret	= alsidig	<i>allround</i> el. <i>allround</i> MOTS. special-
<i>anonym</i>	SYN unavngiven • JF ansigtsløs	1. = hemmelig, ikke-navngiven, inkognito, navnløs, unavngiven ≠ navngiven 2. = farveløs, grå, konturløs, upersonlig,	<i>anonym</i> ↔↘ → okänd ↑↘ → omärklig, opersonlig 2

¹ Denne besynderlige og uforståelige forkortelse står for 'overført betydning'. Forkortelsen kan i bedste tilfælde forstås som et mislykket forsøg på at tvinge brugerne til at læse omteksterne – igen og igen.

		uskarp	
<i>atypisk</i>	SYN unormal ANT typisk	= afvigende, unormal ≠ typisk	<i>atypisk</i> [0 syn/ant]
<i>baby</i>	SYN (<i>mere formelt</i>) spædbarn	= barn, spædbarn	<i>baby</i> [0 syn/ant]
<i>bank</i> ²⁽¹⁾	SYN tæsk, tæv	= afklapsning, høvl, klø, nederlag, prygl, slag, smæk, stryg, tæsk, tæv, øretæver	<i>stryk</i> → aga, misshandel, smörj
<i>barneår</i>	SYN barndom, barndomsår JF drengeår	= børneår	0
<i>basal</i>	SYN fundamental, elementær	= fundamental, grundlæggende	<i>basal</i> ² → fundamental, grundlæggende

<i>bedårende</i>	SYN henrivende, yndig	= en drøm af, fortryllende, henrivende, smuk, sød, yndig	<i>bedårande</i> → förtjusande, förtrollande, hänförande
<i>bemyndige</i>	SYN befuldmægtige JF autorisere	= autorisere, befuldmægtige, give fuldmagt	<i>bemyndiga</i> → auktorisera, berättiga
<i>bondeknold</i>	SYN bondejokke, JF bonderøv	= bonde, bonderøv, bondetamp	<i>bondlurk</i> 0 (lemma findes ej)
<i>casanova</i>	SYN don juan	= buk, charmør, dameven, don juan, hjersteknuser, kvindeforfører, pigernes jens, sheik, skørtejæger	<i>casanova</i> 0 (lemma findes ej)
<i>danskvand</i> ¹	SYN mineralvand, (sj.) apollinaris JF sodavand	= mineralvand, vand ≠ postevand, vandhanevand	<i>mineralvatten</i> → bordsvatten
<i>dav</i>	SYN goddav, (mere formelt) goddag, (<i>mindre formelt</i>) hej JF dags	= dags, goddag, hej	<i>hej</i> [0 syn/ant] <i>hejsan</i> [0 syn/ant]

<i>deadline</i>	SYN (<i>sj.</i>) døddlinje JF skæringsdato	= frist, sidste frist, skæringsdato, tidsfrist	<i>deadline</i> SYN. tidsgräns
<i>deklamere</i>	SYN recitere, foredrage	= foredrage, fremsige, oplæse, recitere	<i>deklamera</i> → recitera
<i>dingenot</i>	SYN dippedut, dims	= bølge, dims, dippedut, duppedit, himstregims, indretning, tingest	<i>grej</i> 1 → doning, manick, ³ moj, pryl 1
<i>dristig¹</i>	SYN modig, uforfærdet	= forvoven, frimodig, frygtløs, heroisk, modig, tapper, uforfærdet, uforknyt, uforsagt	<i>dristig</i> → djärv, frejdig, modig 1
<i>dristig²</i>	SYN fræk, vovet	= frivol, fræk, pirrende, uanstændig, ukysk, umoralsk, usømmelig, vovet	<i>fräck</i> → oblyg, oförskämd, oförsynt

Der er ikke mange antonymangivelser i nogen af ordbøgerne:

Lemmanantal	DDO	NET	NEO
21	SYN 31 ANT 3 JF 8	= 109 ≠ 4	SYN. 1 MOTS. 0 se 1 → 28

Der findes ganske vist næsten hele biblioteker om forskellige synonymi- og antonymiopfattelser, men der findes ikke mange ægte metaleksikografiske bidrag, som undersøger funktionen af sådanne angivelser. Vi vil uden stor sikkerhed i mælet mene, at den tilbageholdende brug af sådanne angivelser i NEO fører til en præcis beskrivelse af sproget, dvs. er særligt velegnet til videregivelse af præcis viden. Den brede og omfattende brug af synonym- og antonymangivelser i NET gør denne ordbog særligt velegnet til hjælp i tekstproduktionsammenhænge. Men en så bred brug af synonymer og antonymer vil også kunne føre til en uklar og måske forkert sprogbrug, hvis den bruges af fx en ikke-modersmålsbruger, som uden godt kendskab til sproget blot vælger en af angivelserne. DDO ligger midt i

mellem disse to yderpunkter. Den har en præcis og forholdsvis konsekvent angivelse af synonymer og antonymer, men er dog bedst egnet for lingvister, sprogstuderende og evt. sprogliebhavere, som gerne sætter sig ind i ordbogens raffinerede fremstilling.

5. Oplysninger om ordforbindelser

Oprindeligt havde vi planlagt også at gå udførligt ind på DEN DANSKE ORDBOGS behandling af alle typer af ordforbindelser, dvs. kollokationsangivelser, eksempelangivelser, idiomangivelser, ordsprogsangivelser m.m. Det vil vi heller ikke helt undlade, men har dog kun plads til en meget kort behandling. Vi vil, når flere bind af ordbogen er udkommet, behandle denne problematik mere udførligt i en yderligere anmeldelse i dette tidsskrift.

Det vil også være unfair at behandle denne del af ordbogen alt for summarisk, for det er her, at ordbogen bliver både omfattende og også særligt vellykket. Det har en læserbrevsforfatter, som i øvrigt kritiserer ordbogen for at have en alt for lille lemmabestand, også set:

Men jeg blev skuffet. Den nye ordbog er på kun ca. 100.000 opslagsord. Og den vælger i stort omfang de samme ord som Nudansk Ordbog. Den er væsentlig mere grundig end Nudansk Ordbog, især mht. eksemplerne. Men der er ikke mange nye ord. (Almholt 2003).

Det er ikke rigtigt, at DEN DANSKE ORDBOG har 100.000 lemmaer, det rigtige tal er meget mindre, mellem 60.000 og 70.000. Men det er rigtigt, at eksemplerne er et plus i den nye ordbog. Om nu læserbrevsskribenten mener alle former for oplysninger om ordforbindelser, kan vi ikke vide, men vil tilføje, at rosen ikke kun gælder for eksempelangivelserne. Der angives dels grammatiske kollokationer, i ordbogen kaldet konstruktionsoplysninger, dels kollokationsangivelser, som ligesom eksempelangivelserne indledes med en tom firkant. Eksemplerne er alle forsynet med en kildeangivelse, som man dog først får tilgang til med udsendelse af bind 6. Disse kilder er filologisk selvfølgelig vigtige, når ordbogen bruges som vidensbase, som kilde til beskrivelse af sproget i en bestemt periode, dvs. til vidensbaserede funktioner. Hverken kollokations- eller eksempelangivelserne har nogen

vigtig funktion i forbindelse med tekstreceptionsproblemer, men er helt klart nyttige som hjælp ved tekstproduktionsproblemer. Kollokationerne fortæller direkte om ordenes forbindelsesmuligheder; eksemplerne gør det på en mere indirekte måde, idet disse indeholder en sprogbrug, som kan bruges som udgangspunkt for egen tekstproduktion. Det følgende eksempel viser klart, hvor stærkt DEN DANSKE ORDBOG står i sammenligning med de to danske og den svenske ordbog (med tegnet 0 angives, at ordbogen i dette tilfælde ikke angiver oplysninger om ordforbindelser):

Lemma	DDO	NDO	NET	NEO
<i>bande</i> ¹ (‘kriminell persongruppe + persongruppe med defineret formål’)	☐ bevæbnede bander, ☐ Filmen .. handler om en bande gangstere, der overfalder et lille fiskeleje og rent ud sagt tyranniserer beboerne BerlT90 ☐ hele banden ☐ nu hælder jeg mest til en løsning, der hedder at fyre hele banden BerlT91, I S-toget hjem delte hun kupé med en hel bande kåde	en bande unge kriminelle	KOLLOKATIONER anføreren af banden, lederen af banden, optrevle en bande	<i>band</i> ⁸ a) 0 b) nu är vi här hela bandet

	skolepiger EKReich88			
<i>bande</i> ² (‘kant’)	☐ De fire vægge, tre hvide og en gennemsigtig, udgør i sig selv en del af banen [:i spillet squash], idet de bruges som bander BerlT91	spille til banden	KOLLOKATION spille til banden	<i>vall</i> 0
<i>bande</i> ³ (verbum)	NGN (over NGT/at+SÆTN) ☐ bande og svovle, bande stygt/indædt, bande indvendig(t) ☐ Han trak vejret hurtigt og bandede indvendigt over Tom. Hvad fanden skulle den idiot også altid skabe disse situationer for? FrJens84, ”Kan I for satan da ikke snart se at holde jeres kæft,” bandede han AnStra88b	0	KOLLOKATIONER bande af nogen, bande over nogen/noget EKSEMPEL Opdager han os, kan du bande på, at der vanker.	<i>banna</i> ² han svor och bannade

Herom kan der siges meget mere, og stort set meget mere positivt. Det vil vi som sagt gøre i et senere bidrag. Denne uforbeholdne ros kan ikke helt overføres til DEN DANSKE ORDBOGs behandling af idiommer. Hermed er der så allerede givet et svar på Farø (2004), som anser det for muligt, at DEN DANSKE ORDBOG vil give en langt bedre og en langt mere omfattende beskrivelse af idiommer, end fx DEN DANSKE IDIOMORDBOG har gjort det. Men på mindst et punkt har DEN DANSKE ORDBOG en stor fordel, hvis man ønsker inspiration til at bruge et andet idiom end det, man kender: Der gives synonymangivelser til idiommerne. Selve betydningsforklaringerne er stort set træffende, her er der ikke nogen stor forskel mellem de tre ordbøger. Det er der dog i højeste grad med hensyn til antallet af behandlede idiommer, som er meget større i DEN DANSKE NETORDBOG, hvorimod de stort set svarer til mængden i NATIONALENCYKLOPEDINS ORDBOK, som her – i modsætning til kollokations- og eksempelangivelser – står sig udmærket i sammenligningen med den nye store danske ordbog:

Lemma	idiomer i DDO	idiomer i NET	idiomer i NEO
<i>albue</i>	have spidse albuer el. bruge albuerne	bruge albuerne [=være ambitiøs på egne vegne	<i>armbåge</i> bjuda med armbå-

	(hævde sig på andres bekostning) SYN have rundsave på albuerne	og på bekostning af andre]; have rundsave på albuerne [=være ambitiøs på egne vegne og på bekostning af andre]; have spidse albuer [=være ambitiøs på egne vegne og på bekostning af andre]; krumme albuen [=drikke alkohol]	gen (bjuda utan att mena det), ha vassa armbågar (uppträda hänsynslöst i sin strävan att vinna fördelar)
<i>andenviolin</i>	spille andenviolin (være i en underordnet position i forhold til andre)	spille andenviolin (have en underordnet position)	spela andra fiolen (ha en underordnad roll)
<i>dråbe</i>	dråben der får bægeret til at flyde over (det der virker som den udløsende kraft; det der får tålmodigheden til at briste), en dråbe i havet (en ubetydelighed; meget lidt), ligne hinanden som to dråber vand (ligne hinanden fuldstændig)	dråben, der får bægeret til at flyde over [=den (lille) ting, som får nogens tålmodighed til at slippe op]; en dråbe malurt i bægeret [=et ubehageligt ekstra aspekt, som formindsker glæden ved noget]; være (som) dråber i havet [=være meget lidt af det, der er nødvendigt]; være (som) en dråbe i havet [=være meget lidt af det, der er nødvendigt]; ligne hinanden som to dråber vand [=ligne hinanden ned til den mindste detalje]; presse citronen (til sidste dråbe) [=få mest muligt ud af noget, evt. ud over det rimelige]	<i>droppe</i> det var droppen (som kom bägaren att rinna över) (det var den sista påfrestning som fordrades för att tålmodet skulle brista e.d.), droppen urholkar stenen (ihärdighet ger så småningom resultat)

6. Afsluttende bemærkninger

En ordbog er et stykke værktøj, som skal hjælpe brugerne, når de har et bestemt behov. Det er ikke kun anmeldernes, men også forlagets og leksikografernes selvforståelse, som de med overskriften til den ene side af prospektet giver udtryk for: ”værk og værktøj”. Om dette værktøj skriver de:

Ordbogen vil være til daglig hjælp og inspiration både i professionelle sammenhænge – for skoleelever, studerende, undervisere, forskere, journalister, sekretærer, oversættere, skribenter, bibliotekarer m.fl. – og for almindeligt interesserede, der ønsker at holde sig ajour med det danske sprogs udvikling i takt med samfundets og kulturens forandringer.

Ved brug af værktøj er der mindst tre komponenter: 1. brugeren og dennes forudsætninger, 2. de situationer, hvor værktøjet skal bruges, 3. brugerens behov for hjælp. Brugeren angives i ordbogsprospektet efter princippet ”enhver potentiel køber”. Om brugerens forudsætninger siges intet, men de angivne brugergrupper signalerer, at det drejer sig om danskere med dansk som modersmål. Der siges intet om de situationer, hvor brugerne menes at få behov for at søge hjælp i en ordbog. Om brugernes behov for hjælp angives lidt forblømt to kommunikationsrelaterede funktioner: **tekstproduktion** (”inspiration”), **tekstreception** (”til daglig hjælp”) og en vidensrelateret funktion: **erhvervelse af viden om sprog** (”holde sig ajour med det danske sprogs udvikling”).

På mange måder er der udarbejdet et nyt og nyttigt værktøj, som dog i vore øjne er særligt vellykket til erhvervelse af viden om det danske sprog. Det sidste gælder også for de instruktive etymologiske angivelser og om udtaleangivelserne, som vi ikke har behandlet i dette bidrag. Derimod er ordbogen kun delvis vellykket, når det drejer sig om at hjælpe til løsning af problemer ved tekstproduktion, da lemmabestanden ikke er omfattende nok. Selve betydningsbeskrivelserne af de selekterede ord er derimod både stort set træffende og også vel-formulerede, dvs. lette at forstå. Det svageste punkt ved bedømmelsen af dette værktøj er dets værdi i forbindelse med tekstproduktionsproblemer. Ordbogen giver i for mange tilfælde alternative varianter uden en klar anbefaling, så valget i sidste ende overlades til brugeren. Det gælder især for de morfologiske angivelser, men også for betydningsvarianter, hvor det ikke er entydigt nok at sige, at nogen ikke synes om en bestemt brug. Hermed har ordbogen ikke selv taget stilling. Men først og fremmest er ordbogen blevet en lærd ordbog, som har alt for mange svært forståelige forkortelser, symboler og inddelinger. Ordbogen har en kompliceret tilgang for mange af de brugergrupper, reklameprospektet håber at få som købere: skoleelever, undervisere, journalister, sekretærer, oversættere, skribenter, bibliotekarer osv., men den er et værdifuldt og uundværligt værktøj for de også angivne brugergrupper bestående af studerende og forskere.

7. Litteratur

- Almholt, Holder 2003: Den danske ordbog er for lille. I: *Morgenavisen Jyllands-Posten*, tirsdag, den 4. november 2003.
- Bergenholtz, Henning 1994: Faglige oplysninger i monolingvale betydningsordbøger. I: *LexicoNordica 1*, 13–26.
- Bergenholtz, Henning/Joachim Mugdan 1984: Grammatik im Wörterbuch: von ja bis Jux. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/ Zürich/New York: Olms, 47–102.
- Bergenholtz, Henning/Joachim Mugdan 1986: Der neue „Super-Duden“ – die authentische Darstellung der deutschen Gegenwartssprache? I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie VI.1*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/ New York: Olms, 1–149.
- Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang 2004: Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes 33*, 149–178.
- Bergenholtz, Henning/Sven Tarp 2005: Politik und Sprachpolitik in der Lexikographie. I: *Twelfth International Symposium on Lexicography at the University of Copenhagen, 29 April – 1 May, 2004*, ed. by Jens Erik Mogensen, Henrik Gottlieb and Arne Zettersten. Amsterdam: Benjamins (i trykken).
- DEN DANSKE IDIOMORDBOG = Vibeke Vrang under medvirken af Lena Lund, Henning Bergenholtz og Jette Pedersen: *Den Danske Idiomordbog*. Database og layout: Richard Almind. <http://netdob.asb.dk/idiom> Århus 2003–2004.
- DDO = DEN DANSKE ORDBOG
- DEN DANSKE NETORDBOG = Henning Bergenholtz/Vibeke Vrang under medvirken af Lena Lund, Helle Grønberg, Maria Bruun Jensen, Signe Rixen Larsen, Rikke Refslund og Jette Pedersen: *Den Danske Netordbog*. Database og layout: Richard Almind. <http://netordbogen.asb.dk> 2002–2004.
- DEN DANSKE ORDBOG = *Den Danske Ordbog A–D*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal 2003.
- Farø, Ken 2004: Idiomer på nettet: Den danske idiomordbog og fraseografien. I: *Hermes 32*, 201–235.
- Hausmann, Franz Josef 1989: Kleine Weltgeschichte der Metalexikographie. I: *Wörterbücher in der Diskussion. Vorträge aus dem Heidelberger Lexikographischen Kolloquium*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Tübingen: Niemeyer, 75–109.

- Juhl, Marianne 2003: En bjørns tjeneste. I: *Morgenavisen Jyllands-Posten*, tirsdag, den 11. november 2003.
- Lundbladh, Carl-Erik 2003: Kritiken av SAOB. I: *LexicoNordica* 10, 99–117.
- Müller, Wolfgang 1984: Zur Praxis der Bedeutungserklärung (BE) in (einsprachigen) deutschen Wörterbüchern und die semantische Umkehrprobe. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/New York: Olms, 359–461.
- NATIONALENCYKLOPEDINS ORDBOK = *Nationalencyklopedins ordbok. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker 1995.
- NDO = NUDANSK ORDBOG
- NEO = NATIONALENCYKLOPEDINS ORDBOK
- NET = DEN DANSKE NETORDBOG
- NLO = Henning Bergenholtz/Ilse Cantell/Ruth Vatvedt Fjeld/Dag Gundersen/Jón Hilmar Jónsson/Bo Svensén: *NLO. Nordisk leksikografisk ordbog*. Oslo: Universitetsforlaget 1997.
- NUDANSK ORDBOG = *Politikens Nudansk Ordbog*. 18. udg. København: Politiken 2001.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog*. 28. bind. København: Gyldendal 1981.
- PAUL = Hermann Paul: *Deutsches Wörterbuch*. 5., völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage von Werner Betz. Tübingen: Niemeyer 1966.
- Wiegand, Herbert Ernst (Hrsg.) 2003: *Untersuchungen zur kommerziellen Lexikographie der deutschen Gegenwartssprache I*. „Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden“. Tübingen: Niemeyer.